

УДК 141.132

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2021.1.10>**Уваркіна О. В.**

доктор філософських наук, професор,
професор спеціальної кафедри
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
пр. Перемоги 37, Київ, Україна
orsid.org/0000-0001-9053-2016

СУЧАСНИЙ ВИКЛАДАЧ У ПРАКСЕОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ

У статті розглядаються актуальні проблеми оптимізації професійної діяльності сучасного викладача вищої школи. Проблематика праксеологічних аспектів професійної діяльності сучасного викладача актуалізується процесами експоненціальної світової інформатизації і глобалізації та потребує філософської рефлексії основних понятійних конструктів.

Мета дослідження полягає у визначенні сутності й особливих ознак професійної діяльності сучасного викладача у праксеологічному вимірі філософської рефлексії. Для досягнення поставленої мети було визначено методологічну основу дослідження на рівні філософських та загальнонаукових положень: систематизації, аналізу, синтезу, екстраполяції та спрощення. Визначення ціннісно-мотиваційних орієнтацій сучасного викладача здійснено аксіологічно-телеологічним методом відповідно до шкали оцінок з позицій системи цінностей та мети. Діагностику змісту професійної діяльності викладача та пропозицій щодо її оптимізації проведено за праксеологічною методикою наукового дослідження.

У результаті дослідження визначено, що сучасний освітній простір в умовах нових випробувань та нових можливостей глобалізованого світу спрямовує сучасного викладача до готовності бути компетентним у галузі інформатики з використанням сучасних інформаційних технологій, вмотивованим до отримання нових знань, адаптованим до нового середовища, актуалізованим до інноваційної роботи зі студентами, а також ціннісно зорієнтованим на цивілізаційні суспільні досягнення. Системне дослідження основних складників праксеологічного підходу на основі компетентнісної парадигми як пріоритетного напрямку сучасного освітнього простору виявило ознаки віртуалізації особистості сучасного викладача під впливом динамічної інформатизації та планетарних проблем боротьби з вірусом COVID-19. Особливе значення надається ціннісно-мотиваційним аспектам праксеологічного виміру, які детермінують мотивацію особистості до змін та стають ознакою зрілості викладача як особистості. Запропоновано реконструкцію традиційної педагогічної праксеології на основі принципів самоактуалізації та самовдосконалення особистості в професійній діяльності, без яких сьогодні неможливо розвинути новітні компетентності для реалізації сучасних стандартів викладача вищої школи.

Ключові слова: праксеологічний вимір, сучасний викладач, філософська рефлексія, інформаційно-комунікаційна компетентність, професійна діяльність.

Вступ. Проблематика актуальних аспектів професійної діяльності сучасного викладача як соціального феномену та понятійного конструкта інтенсивно дискутується на рівні педагогічних наук. Однак проблемний горизонт діяльності сучасного викладача розлогий і потребує філософського аналізу основних сутнісних ознак у праксеологічному вимірі. Системне дослідження основних складників праксеологічного підходу на основі компетентнісної парадигми як пріоритетного напрямку сучасного освітнього простору актуалізує питання становлення та розвитку викладача в умовах експоненціальної світової інформатизації та глобалізації.

Мета та завдання – визначити сутність і особливі ознаки професійної діяльності сучасного викладача в праксеологічному вимірі філософської рефлексії. Для досягнення поставленої мети вирішується завдання розгляду основних складників компетентнісної парадигми і когерентності філософії та освіти.

Методи дослідження. Джерельну базу дослідження становить сукупність філософської (Т. Котарбинський, З.Ф. Самчук, О.В. Уваркіна, М. Шелер) та педагогічної літератури (С.У. Гончаренко, П.В. Зуєв, А.О. Малихін, В.А. Поліщук, О. Янкович), а також міждисциплінарні теоретичні ресурси, присвячені освітній діяльності викладача вищої школи. Вирішення поставлених завдань і досягнення визначеної мети дослідження здійснюються за допомогою використання системного аналізу основних характеристик професійної діяльності сучасного викладача, з'ясування структури, його функцій та взаємодії. Визначення ціннісно-мотиваційних орієнтацій сучасного викладача здійснюється аксіологічно-телеологічним методом відповідно до шкали оцінок з позицій системи цінностей та мети. Діагностика змісту професійної діяльності викладача та пропозицій щодо її оптимізації відбувалася за праксеологічною методикою наукового дослідження. Філософська рефлексія дослідження здійснювалася на основі методів екстраполяції та спрощення, які дозволили розглянути об'єкт дослідження з позиції когерентності філософії та освіти. Розкриття сутності феномену віртуалізації особистості та її каузальності відбулося за допомогою причинно-наслідкової методології виявлення функціонально-інструментальних особливостей і тенденцій.

Результати. Для з'ясування основних сутнісних ознак професійної діяльності сучасного викладача на терезах філософської парадигми необхідно визначити функціональні межі проблеми – той праксеологічний коридор, у межах якого проявляється практична дієвість викладача та розкривається його евентуальний педагогічний потенціал.

Якщо виходити з дефініції праксеології як комплексу умов, засобів і принципів ефективної та якісної людської діяльності, то переосмислення діяльності сучасного викладача вищої школи треба починати з комплексу праксеологічних досліджень Тадеуша Котарбинського. Польський мислитель старанно впроваджував у науковий простір ідеї когерентності науки та освіти, філософії та педагогіки як праксеологічної мети. Рефлексуючи з приводу такої когерентності Т. Котарбинського, актуальність його ідеї набуває особливого значення в наш час. Сучасний викладач має постійно оновлювати свої знання, професійно зростати, працюючи насамперед на ефективність, якість та результат своєї діяльності. Критеріями «практичної успішності» сучасного викладача є цілеспрямованість та адекватність у набутті нового професійного рівня на основі об'єктивних можливостей і послідовних дій. Т. Котарбинський не виключав вибірково елімінацію втративших актуальність компетентностей, яку називав «ініціативною препаарацією» і «вантажем» попередніх наукових та культурних нашарувань. Практично ідеї філософа з організації професійної діяльності стали підвалинами для розроблення сучасних оптимальних моделей певних галузей розумової та фізичної праці [4, с. 795], а також поштовхом для реконструкції традиційної педагогічної матриці у вимірі праксеологічних горизонтів.

Відомо, що пріоритетними категоріями праксеології є «ефективність», «оптимальність» і «раціональність», які часто-густо супроводжуються поняттями «мета», «план», «засіб», «метод», «результат», «якість діяльності», «раціональність», «дієвість», «продуктивність», становлять основний тезаріус педагогічної праксеології і визначають праксеологію як науку, що досліджує принципи, структуру й закономірності організації ефективної (раціональної) спільної діяльності викладачів і студентів і спрямована на підвищення продуктивності навчальної праці [3].

Разом із цим педагогічна праксеологія передбачає виокремлення основних праксеологічних функцій: системної, особистісно зорієнтованої, діяльнісної, тезаурусної і технологічної. Реалізація функцій праксеологічного підходу, на думку науковців, дає змогу актуалізації та реалізації таких його характеристик, як «ефективність», що передбачає досягнення високого результату з мінімальними ресурсними витратами, «результативність» – співвідношення поставленої мети і досягнутого результату та «оцінка», що характеризує ту чи іншу дію з позиції її ефективності й результативності [5, с. 149].

Якщо в сучасному освітньому просторі компетентнісна парадигма є пріоритетним напрямом професійної діяльності викладача, то варто погодитися з дослідниками педагогічної праксеології в тому, структура праксеологічної компетентності складається: по-перше, з мотивації, зацікавлення, позитивного емоційного стану, ініціативності та оптимізму,

що зумовлюють визначення цілей або полегшують їх досягнення; по-друге, з наявності адаптаційних здібностей, уміння керувати власним внутрішнім станом, долати труднощі у змінених умовах середовища, здатності діяти і приймати рішення у стресових ситуаціях; по-третє, із сумлінної здатності брати відповідальність за виконання завдань, уміння отримувати задоволення від виконання обов'язків, перебувати в гармонії із собою; по-четверте, з уміння визначати цілі, діагностувати їх досягнення, підвищувати коефіцієнт успіху завдяки виконанню [8, с. 30].

Оптимізація науково-творчого потенціалу сучасного викладача до рівня «практичної успішності» відбувається в умовах динамічних змін в освіті, суспільстві та глобальному світовому просторі. Сучасний викладач має швидко впорядкувати свої компетентності, отримати нові та включитися в реалії сьогодення. Праксеологічні азимути сучасності в аспекті організації ефективної діяльності людини слушно зазначає П. Зуєв і пропонує звернути увагу на виявлення факторів і умов, що дають змогу підвищити ефективність діяльності особистості, реалізувати завдання соціально-діяльничої адаптації та активної зміни середовища особистості й з'ясувати зміни суб'єкта діяльності з метою актуалізації, саморегуляції, самовдосконалення на основі органічного поєднання теорії та практичних дій [2, с. 9].

По-перше, провідним фактором підвищення ефективності сучасного викладача є рівень його інформаційно-комунікаційної компетентності як компетентності у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Принагідно зауважимо, що в структурі інформаційно-комунікаційної компетентності здебільшого виокремлюють такі основні елементи: когнітивний, ціннісно-мотиваційний, комунікативний, рефлексивний та технологічний. Безперечно, що кожен з елементів інформаційно-комунікаційної компетентності містить досить впливові характеристики для формування особистості сучасного викладача. Наприклад, когнітивний елемент здійснює аналіз інформації, способи її використання та зберігання, а також узагальнення і порівняння. Ціннісно-мотиваційний елемент спрямовує особистість на вибір цивілізаційних ціннісних орієнтацій, мотивує до змін для підвищення інтелектуально-знаннєвого рівня. Комунікативний складник інформаційно-комунікаційної компетентності ґрунтується на комплексі вербальних і невербальних знакових систем для передачі інформації. Рефлексивний елемент полягає в тому, що без самоактуалізації та самовдосконалення особистості в професійній діяльності в умовах експоненціальної світової інформатизації сьогодні неможливо розвинути новітні компетентності для реалізації сучасних стандартів викладача вищої школи, а також реалізувати технічний елемент інформаційно-комунікаційної компетентності, який пов'язаний з технічними інформаційними засобами, що забезпечують викладачу ефективну діяльність в освітньому просторі.

Практично всі викладачі вищої школи є самотрансцендентними особистостями. Набуті знання та багаторічний досвід роботи у вищій освіті сприяють постійному розвитку викладача, впровадженню нових педагогічних інновацій та забезпечують соціальне очікування особистості студента від навчання у ЗВО. Сучасний викладач і в епоху інформаційних технологій залишається основним суб'єктом взаємодії зі студентом. Інформогенез суспільства, особливо в освітній діяльності, надає викладачу нових можливостей розвитку власної особистості та змінює методологічні форми передачі відомої тріади «знання-уміння-навички». В умовах пандемії актуальність нових дидактичних умінь викладача та його володіння особистісно зорієнтованими методами й технологіями виходять на перший план у формі дистанційного проведення лекційних та семінарських занять. Сучасний викладач, який має відповідний соціальний статус у навчальному процесі, вже не може скористатися традиційними формами навчання і стає повноцінним учасником віртуального освітнього простору, але не віртуальною особистістю.

Праксеологічна інтрига віртуалізації особистості сучасного викладача виникає під впливом зовнішніх факторів, але вирішальним поштовхом стає власна внутрішня стимуляція до змін. Еволюціонуючи в бік розвитку потенційних віртуальних можливостей, викладач активно залучається до міжкультурної комунікації, самореалізується у віртуальному просторі, вивчає та вдосконалює англійську мову як мову спілкування в глобальних мережах і впроваджує в педагогічні інформаційні технології та змістовні знання нові правила віртуального

спілкування (дотепні скорочення, емодзі тощо). Така віртуалізація сучасного викладача сприяє подоланню стресового стану в навчанні в період пандемії та створює найсприятливішу психологічну взаємодію з уже сформованою віртуальною особистістю студента [7, с. 384].

Зрештою, в час повних та часткових локдаунів нова віртуальна особистість сучасного викладача вже не заглиблена у віртуальну реальність мовно-технічних нашарувань інтернет-комунікацій, вона використовує віртуальний простір для відтворення реальності та її швидкого розповсюдження і системного закріплення як нового способу буття.

З огляду на зазначену обставину соціально-діяльній адаптації викладача у вигляді віртуалізації його професійної діяльності актуалізуються проблеми мотивації викладача до співробітництва зі студентами в навчальному процесі на основі проблемно-орієнтованого, розвивального характеру викладання, в тісному зв'язку між теорією та практикою. Актуалізація як поняття переходу від можливого (потенційного) до реального (актуального) виступає «як поштовх, привід для виявлення певної дії, вчинку, які вже потенційно дозрілі» [1, с. 21], й тому очевидно, що від акцентованої уваги до проблематики впровадження нових інноваційно-інформаційних технологій навчання треба переходити до проблемної ціннісно-мотиваційної парадигми праксеології.

Відомо, що потенціал кожної людини значно вищий за актуалізовані дії, наміри та вчинки, і визначення пріоритетів та мотивацій відбувається під впливом симбіозу цінностей, цілей та сенсів. Цінності є поєднанням моральних та інтелектуальних принципів, що реалізують смисл життя та його трансформацію в конкретні дії.

Під впливом глобальних інформаційних перетворень ціннісний аспект, який є надзвичайно багатозначним, виявився фактично вилученим з обігу як засіб практичної реалізації буття людини. Відомий вітчизняний філософ З.Ф. Самчук стверджує, що це «небезпечно з точки зору наслідків, адже саме для практики цінність має надзвичайно важливе значення, бо є потужним механізмом захисту від багатьох небезпек найрізноманітнішого профілю. <...> Цінності можуть бути як позитивними, так і негативними – з огляду на ступень задоволення ними потреб людини (актуальний формат), а також можливостей для подальшої структуризації нових цінностей (потенційно-ймовірнісний формат)» [6, с. 19]. З огляду на зазначену обставину цінність є аксіологічно відносною константою, яка залежить від людських потреб і конкретно-історичних умов.

У період функціонально-інструментального розширення і поглиблення соціальних зв'язків та інститутів варто згадати думку основоположника феноменологічної аксіології Макса Шелера. Згідно з Шелером, наше ставлення до зовнішнього світу є позицією емоційною, оскільки передбачає осягнення цінностей і керується не знаннями, а критеріями й аргументами чуттєвості [9, с. 19].

Обґрунтування такого висновку передбачає, що субстанційна квінтесенція цінностей зводиться до того, що сутність цінностей полягає в їхній значущості, а не у фактичності. Глобалізаційні процеси відкривають людині новий світ цінностей і світ практичних можливостей. Саме завдяки сформованій ціннісній свідомості предмети та явища сприймаються людиною потрібними, важливими і спонукають до відповідних дій. Цивілізаційні ціннісні орієнтації сучасного викладача детермінують його мотивацію до змін, стають ознакою його зрілості як особистості.

Висновки. Сучасний освітній простір, покритий праксеологічним штабом у більшості педагогічних парадигм, в умовах нових випробувань та нових можливостей глобалізованого світу спрямовує сучасного викладача до готовності бути компетентним у галузі інформатики з використанням сучасних інформаційних технологій, вмотивованим до отримання нових знань, адаптованим до нового середовища, актуалізованим до інноваційної роботи зі студентами, а також ціннісно зорієнтованим на цивілізаційні суспільні досягнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
2. Зуев П.В. Практико-педагогический подход к решению проблемы повышения эффективности обучения. *Педагогическое образование и наука*. 2008. № 3. С. 7–15.

3. Малихін А.О. Сутність і принципи праксеологічного підходу в методичній підготовці майбутнього вчителя технологій. *Наукові записки. Серія: педагогіка*. 2014. № 3. С. 72–77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2014_3_14
4. Новейший философский словарь. Минск : Книжный дом, 2003. 1280 с.
5. Поліщук В.А. Практиологічний підхід як інноваційна основа вдосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2014. Вип. 32. С. 148–150. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/11357/1>
6. Самчук З.Ф. Світоглядні основи соціально-філософського дослідження ідеології: проблема критерії та пріоритетів вибору : монографія. Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2009. Т. II. 904 с.
7. Уваркіна О.В. Віртуалізація особистості викладача в реаліях сьогодення. *Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи : збірник статей V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 19–20 листопада 2020 р.)*. Полтава : Астрая, 2020. С. 382–386.
8. Янкович О. Практиологічна підготовка майбутніх учителів у вищих навчальних закладах України та Польщі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2017. № 3. С. 28–35.
9. Scheler M. *Der Formalismus in der Ethik und materiale Wertethik*. Halle, 1921. 121 s.

REFERENCES

1. Honcharenko S.U. (1997). *Ukrainyskyi pedahohichnyi slovnyk*. [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid, 1997. 376 s. [in Ukrainian].
2. Zuev P.V. (2008) *Prakseologicheskij podkhod k resheniyu problemy povysheniya effektivnosti obucheniya* [Praxeological approach to solving the problem of increasing the effectiveness of training]. *Pedahohicheskoe obrazovanye y nauka*. 2008. no 3. P. 7–15. [in Russian].
3. Malykhin A.O. (2014). *Sutnist i pryntsyipy prakseolohichnoho pidkhodu v metodychnii pidhotovtsi maibutnoho vchytelia tekhnolohii* [The essence and principles of the praxeological approach in methodical preparation of the future teacher of technologies]. *Naukovi zapysky. Serii: pedahohika*. 2014. № 3. P. 72-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2014_3_14. [in Ukrainian].
4. *Noveishyi fylosofskyi slovar*. (2003). [The latest philosophical dictionary]. Mynsk : Knyzhnyi dom, 2003. 1280 s. [in Russian].
5. Polishchuk V.A. (2014). *Prakseolohichnyi pidkhid yak innovatsiina osnova vdoskonalennia profesiinoi pidhotovky maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv* [Praxeological approach as an innovative basis for improving the training of future social workers]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pedahohika. Sotsialna robota*. 2014. no 32. P. 148–150. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/11357/1> [in Ukrainian].
6. Samchuk Z.F. (2009). *Svitohliadni osnovy sotsialno-filosofskoho doslidzhennia ideolohii: problema kryterii ta priorytetiv vyboru* [Worldview foundations of socio-philosophical study of ideology: the problem of criteria and priorities of choice]. Dnipropetrovsk : ART-PRES, T. II. [in Ukrainian].
7. Uvarkina O.V. (2020). *Virtualizatsiia osobystosti vykladacha v realiiakh sohodennia* [Virtualization of the teachers personality in todays realities]. *Aktualni pytannia linhvistyky, profesiinoi linhvodydaktyky, psykhologhii i pedahohiky vyshchoi shkoly : zbirnyk statei V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Poltava, 19-20 lystopada 2020 r.)*. Poltava : Astraia, 2020. S. 382–386. [in Ukrainian].
8. Iankovych O. (2017). *Prakseolohichna pidhotovka maibutnykh uchyteliv u vysshykh navchalnykh zakladakh Ukrainy ta Polshchi* [Praxeological training of future teachers in higher educational institutions of Ukraine and Poland]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Pedahohika*. 2017. no 3. P. 28-35. DOI: 10.25128/2415-3605.1
9. Scheler M. (1921) *Der Formalismus in der Ethik und materiale Wertethik* [The formalism in ethics and material ethics of values]. Halle, 1921. 121 s.

Uvarkina Olena Vasylivna
Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor at the Special Department
National T. U. of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
37 Peremohy avenue, Kyiv, Ukraine

A MODERN TEACHER IN THE PRAXEOLOGICAL DIMENSION OF PHILOSOPHICAL REFLECTION

The article deals with the actual problems of optimization of the professional activity of a modern teacher of higher education. The problem of praxeological aspects of the professional activity of a modern teacher is actualized by the processes of exponential world informatization and globalization and requires philosophical reflection on the basic conceptual constructs. The purpose of the study is to determine the essence and special features of the professional activity of a modern teacher in the praxeological dimension of philosophical reflection. To achieve this goal, the methodological basis of the study was determined at the level of philosophical and general scientific provisions: systematization, analysis, synthesis, extrapolation and simplification. The definition of the value-motivational orientations of a modern teacher was carried out by the axiological-teleological method in accordance with the scale of assessments from the standpoint of the value system and the goal. Diagnostics of the content of the teacher's professional activity and proposals for its optimization was carried out according to the praxeological method of scientific research. As a result of the study, it was found that the modern educational space, in the conditions of new tests and new opportunities of the globalizing world, directs the modern teacher to the readiness to be competent in the field of informatics using modern information technologies, motivated to acquire new knowledge, adapted to the new environment, updated to the innovative work with students, as well as value-oriented civilizational social achievements. A systematic study of the main components of the praxeological approach based on the competence paradigm, as a priority area of the modern educational space, revealed signs of virtualization of the personality of a modern teacher under the influence of dynamic informatization and planetary problems of combating the COVID-19 virus. Particular attention is paid to the value-motivational aspects of the praxeological dimension, which determine the motivation of a person to change and become a sign of the teacher's maturity as a person. Reconstruction of traditional pedagogical praxeology based on the principles of self-actualization and self-improvement of the individual in professional activity, without which today it is impossible to develop new competencies for the implementation of modern standards of a teacher of higher education, is proposed.

Key words: *praxeological dimension, modern teacher, philosophical reflection, information and communication competence, professional activity.*